

Il-Huttafa

numru **93**

lulju - awwissu 2009

**bufula
sewda**

BirdLife
MALTA

il-magazın ta' Klabb Huttaf

Hej Huttaf!

editorjal

Kulhadd isemmi l-ambjent. U kemm hu importanti... U kemm irridu nibzghu ghalih, eċċetra eċċetra. Imma x'inhu sew dan l-ambjent?

Hafifa! L-ambjent huwa post. Fid-dinja hawn hafna postijiet, u ghalhekk fid-dinja hawn hafna ambjenti differenti. U kull ambjent differenti fih hajja differenti, ghax min ihobb haġa u min ihobb ohra. Min ihobb is-shana u min ihobb il-frisk. Min irid il-beraħ u min il-kenn. Min jippreferi l-gholi u min il-baxx. Min ihobb in-nixfa u min l-umdu. Min irid l-art u min il-ilma. U nista' nibqa' sejjer hekk sa ma nimla ktieb, ghax wiċċ id-dinja huwa kbir u varjat.

Kull ambjent fih il-flora u l-fawna speċjali tiegħu, u kollha 'evolvew biex jghixu fih. Jekk tigrì diżgrazzja u l-ambjent tagħhom jigrilu xi haġa u jinbidel, jisfrattalhom kollox.

Kif jinbidel? Heqq, kultant ikunu diżastri tan-natura stess, per eżempju vulkan jew ghargħar. Ġieli taq' xi haġra kbira mill-ispazju u tagħmel herba, kif jghidu li ġara meta spicċaw id-dinożawri.

Imma hej, hafna drabi d-diżastri ngibuhom ahna n-nies stess, bit-niġġis tal-arja, tal-art u tal-baħar. Qed naqgħu wisq foresti, qed inbattu wisq għadajjar, qed nibnu wisq xtut u qed nistadu z-żejjed. U kuljum qed jisparixxu mid-dinja speċi ta' annimali u pjanti. Dan kollu ghaliex in-nies li jmessu l-pajjiżi jahsbu li fid-dinja l-bniedem biss jiswa.

Malta wkoll qed tiflel il-flora u l-fawna tagħha, ghax hawn min hu żaqcieq u ma jimpurtax min-natura. Imnalla jkunu għaqdiet bħall-BirdLife, li joqogħdu b'seba' għajnejn biex insalvaw in-natura li baqgħalna. Ghax kieku Malta ilha li saret ġungla ta' bini.

Insomma hbieb, gawdu s-sajf, ixorbu hafna ilma u toqogħdux fix-xemx.

Victor
Victor Falzon
l-EDITOR

Ritratt ta' Desirée Falzon

Dan huwa prinjol taż-Znuber!

X'għandna?

Editorjal	2
Ahbarijiet	3
Mid-Dinja	4
Id-Durrajsa	5
L-iSkrepbuk tal-Fjuri	5
Messaġġ bil-Kulur	6
Dawk tax-Xtut	7
Attività eċċ	8
L-Ambjent Mediterranju	9
Nilagħbu Tikka	10
Gallerija	10
Cik-ċik-ċikada	11
Aghmel Pixxina	11

Il-kumitat ta' Klabb Huttaf

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio
• Matthew Borg Cardona • Desirée Falzon
• Victor Falzon

kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
tel 21347644 / 21347645 / 21347646
imejl info@birdlifemalta.org
imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
websajt www.birdlifemalta.org

Klabb Huttaf

Klabb Huttaf huwa t-taqsimha ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza hargġiet fil-kampanja, zjarat f'riservi naturali, mixjiet, hargġiet bil-lanċa, u naghmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xaharejn nohorġu wkoll l-magażin *Il-Huttafa* li l-membri jirċievu bil-posta. Bhalissa fil-Klabb qeghdin iktar minn 1200 membru. Shubija fi Klabb Huttaf hija €7 fis-sena.

© Publikazzjoni BirdLife Malta, Awwissu 2009
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

Bejjet il-Qerd in-Naħal

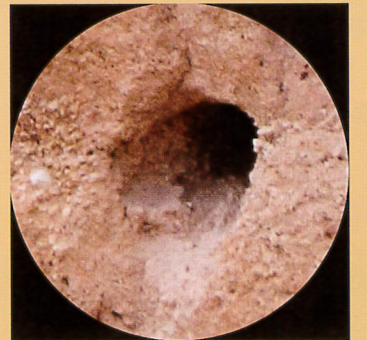

Il-Qerd in-Naħal - għasfur tal-holm!

Il-Qerd in-Naħal (bl-Ingliż *European Bee-eater*) trid tarah biex temmen li jeżisti - għandu l-ilwien kważi kollha tal-qawsalla, u forma vera sabiha. Fil-pases tar-rebbiegħa u l-harifa spiss naraw qtajja' minnu. Imma ma konniex noholmu li għad narawh ukoll ibejjet f'pajjiżna.

Dir-rebbiegħa, membri tal-BirdLife sabu dan l-għasfur ibejjet fl-inhawi tal-Fawwara. Il-Qerd in-Naħal ma jibnix il-bejta fis-siġar imma jhaffer hofra mal-ġenb ta' xi munzell ramel. Fil-Fawwara bejtu żewġ pari, u sa Lulju l-frieħ kienu diġà tghallmu jtiru, bil-ġenituri jigrū warajhom u jitimghuhom l-insetti!

Ahna tal-Klabb ngħidu grazzi li sehibna Michael Sammut, berdwoċer prim, li nduna bil-bejtiet.

Wahda mill-hofriet tal-bejta.

Michael Sammut

...u anke l-iSpanjulett!

L-iSpanjulett huwa l-iktar seker komuni li naraw f'Malta waqt il-passa. Malta hija wkoll post tajjeb biex dan l-għasfur ibejjet.

Imma b'xorti hażina l-kaċċaturi ma jhalluhx ghax jispraw hafna fuq l-isqra. Kull darba li xi par jipprova jbejjet, il-ġenituri jinqatlu u l-bejta tisfaxxa.

Issa kif tafu s-sena l-ohra u dis-sena l-ligi ma halliex kaċċa fir-rebbiegħa. B'hekk l-iSpanjuletti issa għandhom iktar ċans ibejtu.

Fil-fatt is-sena l-ohra stess, membri tal-BirdLife raw xi Spanjuletti zghazagh, imma qatt ma sabu l-bejta, u għalhekk ma konniex ċerti.

Imma dis-sena ċertissimi! Dis-sena l-iSpanjulett bejjet zgur ghax il-berdwoċers raw il-bejta f'hofra f'irdum f'Għawdex. Mhux biss, imma rajna l-ġenituri jitimghu lill-frieħ u jghallmuhom itiru. Kellhom tlieta b'kollox. Xen iktar-ġenn!

L-iSpanjulett kien ilu 15-il sena ma jbejjet hawn Malta. Issa nispraw li jkompli jbejjet kull sena.

Frieħ tal-iSpanjulett fid-dahla tal-bejta

Dennis Cachia

Ritratti tal-familja Spanjuletti mehudin mit-teleskopju fis-7 Ġunju 2009

il-mamà...

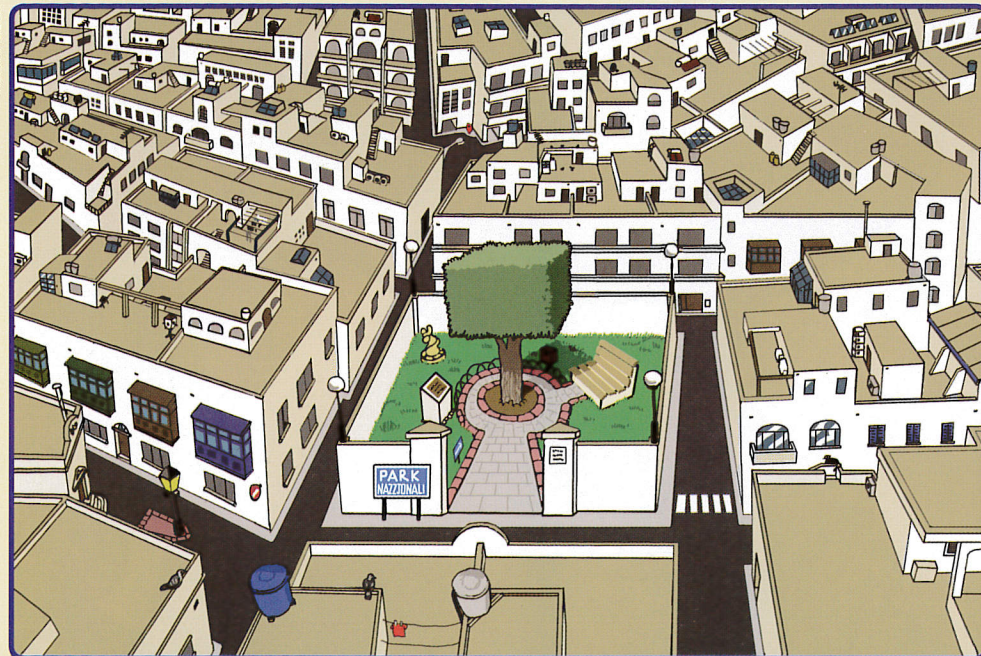

il-papà...

...u tnejn mill-frieħ!

Ray Galea

Mal-faċċata

Il-BUFULA SEWDA (Sardinian Warbler *Sylvia melanocephala*) ma tiddejjaqx tgħix viċin in-nies, u spiss narawha fil-ġonna. Hija wkoll komuni, insibuha s-sena kollha u għalhekk tbejjet f'pajjiżna wkoll. Fir-ritratt jidher ir-raġel ghax rasu sewda - il-mara tkun rasha griża.

Ritratt ta' Aron Tanti

'evolvew - inbidlu maż-żmien biex jadattaw dejjem ahjar għall-ambjent li jghixu fih.

Tuvalu huwa r-raba' l-izghar pajjiż fid-dinja, u huwa magħmul minn disa' gzejjer.

Tuvalu

għandhom problema...

Tuvalu huwa grupp ta' gzejjer żgħir fl-Oċean Paċifiku, u għandhom inkwriet kbir: **jekk it-temp jibqa' jishon, il-pajjiż ha jsparixxi!**

Il-gzejjer ta' Tuvalu huma kollha baxxi hafna. L-ogħla post huwa 4.5m biss għoli mill-baħar, u hafna mill-bqija huma baxxi inqas minn metru. X'tahsbu li jgħri jekk bis-shana jinhall is-siġ tal-Artiku u joghla l-baħar? Jeghrqu!

Għalhekk it-Tuvaliżi jridu hafna jghinu biex tissolva l-problema tal-klima. Il-gvern t'hemmhekk għadu kemm wiegħed li sas-sena 2020 pajjiżu jkun KOLLU jahdem b'enerġija nadifa!

F'Tuvalu jghixu biss 12,000 ruħ, għalhekk il-pajjiż ma jużax hafna enerġija. Imma din xorta hija wegħda qalbiena, għax biex jaqleb għal kollox fuq enerġija nadifa tiġi spiża mhux hażin.

Hija wegħda li pajjiżi iktar kbar u sinjuri minn Tuvalu jmisshom jiehdu eżempju minnha.

Eżempju tajjeb ukoll għalina l-Maltin, li bhat-Tuvaliżi ngħixu fuq grupp gzejjer. S'issa Malta ma tuża XEJN enerġija nadifa, hlief ftit hiters tax-xemx fuq xi bju.

Park ġdid...

Meta jsemmu l-Afgani-**Band-e Amir** stan is-soltu tkun ahbar kerha fuq ġlied, qtil u gwerer. Imma hawn-hekk għandna ahbar sabiha minn dal-pajjiż: f'April li għadda l-Afganistan iddikjara l-ewwel park naz-zjonali tiegħu: **Band-e Amir**. Band-e Amir qieghed fil-qalba tal-muntanji Hindu Kush, u fih ringiela ta' sitt għadajjar fondi. L-Afgani ilhom 40 sena bl-idea li dal-post jagħmluh park, imma minhabba l-inkwriet fil-pajjiż, il-park daqa' ma sarx. B'xorti hażina minn dak iż-żmien 'l hawn

Band-e Amir tilef hafna min-natura li kellu. Per eżempju f'dawn l-inhawi kien jghix il-Leopard Abjad, imma nqatlu kollha mill-kaċċaturi fis-snin 1980. Però xorta għad baqa' diversi annimali interessanti bhall-lbeks, Urial (tip ta' naghga selvaġġa), Lupu u Volpi. Issa l-park ha jkun protett u ha jkollu rejnġers biex jindukrawh halli ma ssirx iktar hsara fih, u min jaf xi darba l-Leopard Abjad għad jerga' jitfaċċa hemmhekk. Il-holma ta' naturalisti Afgani hi li fis-snin li ġejjin il-gvern tal-pajjiż iwaqqaf parks ohrajn. Band-e Amir huwa kbir 560km², jiġifieri kwazi darbtejn daqs Malta.

L-Urial jghix fil-muntanji

Il-Likaon (*Lycaon pictus* - African Hunting Dog) huwa kelb selvaġġ li jghix l-Afrika. Jghix fi gruppi u familji kbar, li flimkien jikkaċċjaw żebri u gnu fis-savanna Afrikana. Sa mitt sena ilu kien għad hemm jghixu man-nofs miljun likaoon. Illum ma baqax iktar minn 5000 minn din l-ispeċi, u n-numru għadu nieżel, l-iktar minhabba l-kaċċa u l-qerda tal-habitat tiegħu. Fir-Red Data Book imniżel bhala **ENDANGERED**.

X'nista' nara tghid?

Jason Aloisio jghidilna fuq għasfur li nistghu naraw daż-żmien tas-sena

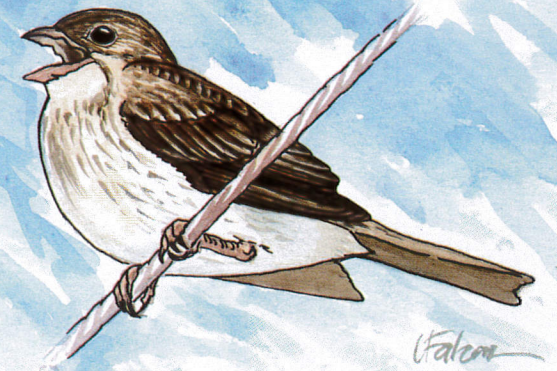
id-durrajsa

Corn Bunting
Emberiza calandra

Sa 20 sena ilu, jew ftit iktar, id-Durrajsa kont għadek issibha tbejjet f'hafna nhawi f'Malta u Għawdex. Kienet għadha komuni f'postijiet fil-beraħ, u fis-sajf kienet tingabar fi qtajjiet fi nhawi fejn iżomm xi ftit ilma.

Imma b'xorti hażina dan l-għasfur beda jonqos b'heffa kbira sakemm illum ma fadalx iktar minn tużżana pari fil-pajjiż kollu. Hadd ma jaf fiċ-ċert il-ghala d-Durrajsa sparixxiet. Hemm min iwahhal fl-iżvilupp u l-istorbju fil-kampanja, ohrajn jagħtu t-tort liż-żieda fil-ġrieden u l-firien, li jieklu l-frieh tad-Durrajsa. Parti mill-htija taqa' żgur fuq dawk li kienu jisirqu l-bejtiet biex irabbu l-frieh fil-gaġeġ. Haġa wahda hi kwazi ċerta: li d-Durrajsa wasalna biex nitilfuha bhala għasfur li jbejjet f'Malta. Nibqghu naraw biss dawk il-ftit li jghaddu fi żmien il-passa.

Id-Durrajsa qisha Għasfur tal-Bejt mara imma tkun ftit ikbar. Hija kannella minn fuq u bajdanija minn taht, b'hafna daqqiet suwed. Ir-raġel għandu għanja sempliċi u ripetittiva, li jghanniha minn fuq siġar jew wajers tad-dawl. Il-bejta tinbena fil-baxx hafna, haġa li żgur ziedet il-periklu għal dan l-għasfur. Nittamaw li dak li ġara lid-Durrajsa ma jiġrix lil għasafar ohrajn.

Falcon

X'mandra għamilt, man!

Xi dwejjaq fik, xbin!

Skrepbuk tal-Fjuri

kitba ta' Jeffrey Sciberras

pankrazju

bl-Ingliż **Sea Daffodil**
isem xjentifiku *Pancratium maritimum*

- Pjanta ¹perenni bil-basla. Hija tip ta' narcis, fil-fatt jghidulha wkoll Narcis il-Baħar.
- Il-weraq huwa blu fl-aħdar u jin-nokkla, irqiq u jitwal sa 30cm.
- F'Ġunju u Lulju jagħmel fjuri jfuhu bojod u kbar qishom stilel. Il-fjuri jdumu miftuħin għal xi ftit jiem, u jifthu anke bil-lejl għax jista' jkun li jżuruhom u jdakkruhom il-bahrijiet kbar (hawkmoths).
- Jagħmel żerriegħa sewda fi blaten hodor ċari li jifthu fil-harifa.
- Jikber biss fl-²gharam tar-ramel fil-bajjiet hdejn il-baħar. Pjanta indigena, skarsa f'Malta, u rari f'Għawdex u f'Kemmina.

¹ perenni - pjanta li tghix iktar minn staġun wiehed

² gharam tar-ramel - munzelli tar-ramel (bl-Ingliż *sand dunes*) li jiffurmaw bir-riħ jew bil-mewġ

Dawn l-ahbarijiet tajbin biex tużawhom l-iskola fl-attività **JUNIOR JOURNALIST (Dinja Wahda)**.

Dinja Wahda hija kampanja edukattiva ambjentali li qed titmexxa fl-iskejjel primarji minn BirdLife Malta u Bank of Valletta, il-partner tagħha fl-edukazzjoni.

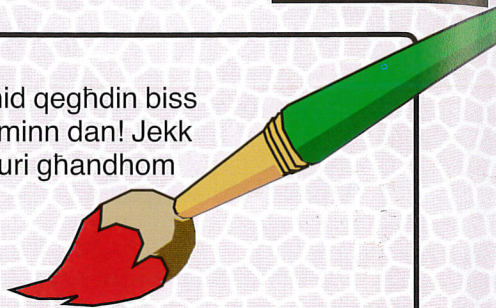

Messaġġ bil-Kulur

desirée falzon

In-natura mimlija kuluri. Imma dal-kuluri tghid qeghdin biss biex jidhru sbieh l-annimali u l-pjanti? Xejn minn dan! Jekk nosservaw in-natura mill-qrib, naraw li l-kuluri għandhom xogħol speċjali. Din id-darba ha naqdbu mal-kulur..

Aħmar

L-aħmar huwa kulur jgħajjat u mill-ewwel jiġbed l-ghajn. Hafna drabi, meta insett, għasfur jew anke frota jkunu homor, qed jgħidu "Arani!", imma mhux bilfors għax iridu l-attenzjoni...

il-gallozz iswed

Munqar il-Gallozz Iswed huwa aħmar jgħajjat. U minhabba li l-bqija tal-għasfur huwa iswed, iktar jispikka munqaru. U biex iktar jispikka, it-tarf tal-munqar huwa isfar, kulur li jaqta' hafna mal-aħmar. Fi żmien il-bejta, meta r-raġel irid jimpresjoni lil xi mara, il-kuluri ta' munqaru jikkargaw iktar u l-aħmar kważi jkun jixgħel mill-bogħod, qisu qed jagħmel reklam li m'hawnx raġel isbah u iktar b'sahhtu minnu!

l-elokata

L-Elokata hija bahrija kbira. Din tuża l-aħmar għal skop differenti mill-Gallozz. Meta tpoġġi fuq zokk tal-ballut, kulur ġwinhajha ta' fuq jagħmlu kamuflax mal-qoxra tas-sigra. Imma jekk xorta jinduna biha predatur, il-bahrija tgholli ġwinhajha ta' fuq biex tikkax il-ġwienah ta' taht, li huma homor bi strixxi suwed. Il-kulur jaħsad u jgerrex il-predatur - almenu hekk tipprova tagħmel il-bahrija, u hafna drabi jirnexxielha!

il-pitirross

Sider il-Pitirross huwa famuż għax tant jispikka. Ghalkemm iktar jagħti fl-oranġjo, l-effett huwa l-istess. Minhabba li huwa territorjali, il-Pitirross jagħmel hafna hin ikeċċi pitirrossi ohra mill-art tiegħu. Issa immaġina kemm jaħli hin kieku jkollu jiġri wara kull pitirrossi li jersaq - 'qas ikollu ċans jiekol! Imma bis-sahha ta' dak is-sider m'għandux daqshekk problema: kull ma jrid jagħmel ipoġġi fil-miftuh u jippoppa sidru. B'hekk bla sforz ikun qed jgħid: "Rajtuni? Hawnhekk tiegħi! Tersqulix 'l hawn!"

l-ghollieq

L-Ghollieq huwa arbuxxell ixewwek li jagħmel frott li jittiekel mill-għasfar. Il-frott ukoll juża l-aħmar biex jgħaddi messaġġ. Meta jkun għadu nej, il-frott ikun aħdar bhall-weraq, u l-għasfar ma jagħtux kasu. Imma meta ż-żerriegħa ssir, il-frott tal-Ghollieq isir aħmar biex jispikka mal-aħdar tal-weraq. Ghaliex? Ghax ġol-frott hemm iż-żerriegħa, li ma tinbitx jekk l-ewwel ma tghaddix minn stonku ta' għasfur. Il-pjanta ma jaqblilhiex li l-frott tagħha jittiekel meta għadu nej, għax iż-żerriegħa ma tkunx għadha iffurmata sew. Meta tkun lesta biss toħroġ ir-riklam! Tajba hux?

¹territorjali - annimal li jkollu erja li jiddefendiha kontra annimali ohra tal-istess speċi
²arbuxxell - pjanta li ssir sigra żgħira folta b'hafna friegħi, bl-Ingliż bush jew shrub.

Dawk tax-Xtut...

Mhux l-għasfar kollha jgħixu fis-siġar. Hemm minnhom iħobbu l-beraħ, u fost dawn insibu l-għasfar tax-xtut. Fid-dinja jeżistu mijiet ta' speċi ta' għasfar tax-xtut. Dawn jgħaddu haġġithom ihufu f'xatt il-baħar jew xatt l-għadajjar ifittxu dud, ħniex, insetti u ħut żgħir mit-tajn jew mill-ilma baxx. Malta wkoll naraw numru sabiħ ta' għasfar tax-xtut. Hawnhekk ġibnielkom seba' speċi li jżuruna kull sena, waħda minnhom tbejjet ukoll. Postijiet tajbin biex tara l-għasfar tax-xtut huma r-riservi naturali tal-Għadira u s-Simar, u anke s-Salina.

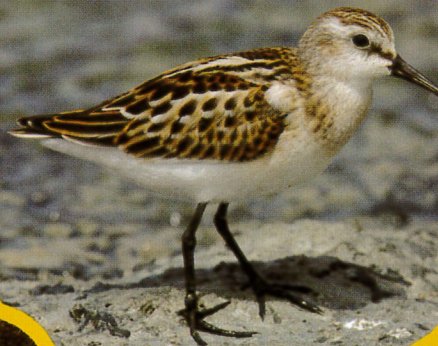
pispisella ħamra

pispisella tad-dabra

tertuxa

pispisella

ċewċewwa

F'Malta s'issa deħru xi 50 speċi ta' għasfar tax-xtut, uħud minnhom rari hafna.

monakella

Il-Monakella tbejjet fir-riserva tal-Għadira

fras-servjent

Mejju
Earth Day 2009

Membru ġdid tal-Klabb tikteb isimha fuq iċ-ċart speċjali.

Huttafa, il-maskot ta' Klabb Huttaf, ma' żewġ iħbieb...

F'Dinja Wahda dis-sena hadu sehem 90 skola primarja, li huwa rekord. Klabb Huttaf jghid grazzi lil Bank of Valletta, il-partners tal-BirdLife fl-edukazzjoni.

Ghandkom skart goff? Xi saqqu jew ghamara? Taqbdux tghabbuh f'karozza u tmorra bil-lejl tarmuh f'wied x'imkien! Minflok, huduh fl-eqreb Civic Amenity Site. Dawn huma ċentri ta' frid tal-iskart fejn tista' tarmi hafna affarijiet differenti f'reċipjenti apposta. S'issa hawn tlieta minnhom fil-pajjiż: wiehed l-iMrieħel, wiehed il-Magħtab u l-ieħor Hal Far.

Xi Kunsill Lokali joffru wkoll servizz bla hlas ta' trakk li jigi jiggborlok l-iskart goff minn wara l-bieb tad-dar.

Ċief u Ċafċif owkej!

Wahda mil-laneċ, biċ-ċief itir madwarha.

Il-harġa fuq il-baħar għaċ-ċief saret b'suċċess. Kif jafu dawki li attendew, l-ewwel data kellha nħassruha għax il-baħar kien imqalleb wisq. Flok saret fil-11 Lulju, saret fil-25 Lulju - u għal ftit ma thassritx ukoll, għax il-baħar reġa' kien imċafċaf! Imma b'xorti tajba l-baħar ma baqax jitqawwa u għamilnieha. Hadna gost għax rajna mijiet u anke eluf ta' ċief. Kif taraw mir-ritratt, bdew anke jtiru madwarna, u min kellu kamera tgħidx kemm ha ritratti. Dil-harġa għaċ-ċief li naghmlu kull sena hija popolari immens u dejjem jigu iktar minn 100 ruh! Tant hu hekk li kull darba qed ikollna nużaw żewġ laneċ, għax wahda ma tesagħniex!

Grazzi hafna lil-Leaders tal-Klabb li ghenu biex l-attività ssir b'suċċess.

Qtajja' ta' mijiet ta' ċief itiru fuq il-baħar. Fuq il-lemin tidher parti mis-sisien ta' Ta' Ċenċ, fejn iċ-ċief għandu l-bejtiet.

www.merlinlibrary.com
mail@merlinlibrary.com

merlinlibrary
the name in publishing and bookselling since 1964

An unbelievable range of books to suit all tastes at the best prices

merlinlibrary
Mountbatten Str. Błata l-Bajda HMR 1575

T: 21 234438
21 221205
F: 21 221135

ambjenti differenti

Harsa lejn l-ambjent li nghixu fih ahna stess...

I-ambjent mediterranju

Elisabeth Conrad

Minkejja l-isem, dat-tip ta' ambjent ma jinstabx biss fil-Mediterran. Hemm erba' nħawi oħra fid-dinja li għandhom klima u ambjent jixbhu hafna dik tal-Mediterran (ara l-mappa).

Dan l-ambjent jgħidulu wkoll **chaparral** (f'California) **foresta makkja** Mediterranean, **fynbos** (fl-Afrika t'Isfel) u **matorral** (fiċ-Ċile).

Kif nafu lkoll għax nghixu fiha, il-klima ta' dan it-tip ta' ambjent għandha sajj twil u niexef, xitwa friska bix-xita u temperaturi moderati.

flora sinjura

Il-pjanti u l-animalli li jghixu fil-klima Mediterranean huma adattati għas-shana qalila u n-nixfa tas-sajf. Xi pjanti għandhom weraq żgħir b'kiswa qisha xama' biex ma jtilfux l-ilma, bħalma huma **ż-żebbuġ**, il-**harrub** u r-**rand**. Oħrajn għandhom għeruq fondi jew mifruxin biex ifittxu l-ilma aħjar. Hafna mill-pjanti tipiċi ta' dan l-ambjent huma arbuxxelli bħad-**deru** u r-**riħan**.

L-ambjent Mediterranean huwa sinjur hafna: għalkemm jkisi biss 2% ta' wiċċ id-dinja, jghixu fih iktar minn 20% tal-pjanti kollha tad-dinja, u hafna minnhom huma **endemiċi**.

fawna varjata

Insibu wkoll varjetà kbira ta' animalli, fosthom iktar minn 500 speċi ta' għasafar fil-Mediterran, u anke hafna mammiferi, rettili, amfibji, insetti u hut, hafna minnhom endemiċi wkoll.

Annimal iehor li sab il-klima Mediterranean komda kien... il-bniedem! Il-bniedem ilu jghix fil-Mediterran 8000 sena. Prova ta' dan huma

¹endemiċi - speċi li ssibhom biss f'post wiehed u mkien iktar
²aljeni - speċi li ddahhlu minn x'imkien iehor
³biodiversità - il-varjetà tal-hajja

Malta wkoll għandna pjanti endemiċi. Semmili wahda, isa!

Widnet... il-Baqar!

Widnet... il-Baqar!

ċ-ċiviltajiet tal-Egizzjani, tal-Griegi u tar-Rumani. Dawn kollha fil-Mediterran žviluppaw!

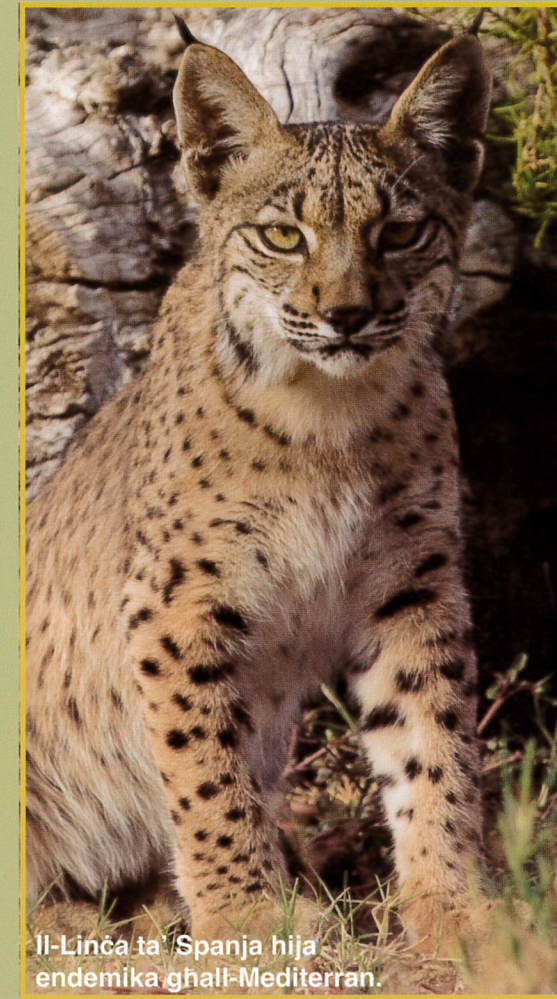
problemi weħidna

Il-problema hi li fejn jiġi l-bniedem iġib miegħu hafna theddid għall-ambjent. Per eżempju fil-pasat id-dawra tal-Mediterran kienet miksija foresti tal-**ballut** u taż-**żnuber**. Imma ftit ftit dawn inqatgħu kważi kollha u llum ftit li xejn baqa' foresti. Il-bniedem ġab miegħu wkoll animalli li jirgħu, bħall-mogħoż, li wkoll biddlu l-ambjent naturali. Illum-il ġurnata, l-ambjent Mediterranean hu mħedd minn diversi affarijiet: il-firxa tal-bini u tal-biedja, id-dhul ta' speċi ²aljeni (li jiehdu post speċi indigeni), it-tniġġis, eċċ.

Periklu iehor huma n-nirien. Dawn mħumiex bilfors haġa hażina - fil-fatt hawn pjanti jiddependu min-nar biex ixerrdu ż-żerriegħa. In-nar huwa haġa naturali f'postijiet bi klima Mediterranean. Il-periklu jseħh meta dawn jinfirxu bla kontroll. Kull sajj nisimgħu aħbarijiet ta' nirien f'California, fil-Greċja, fi Spanja eċċ.

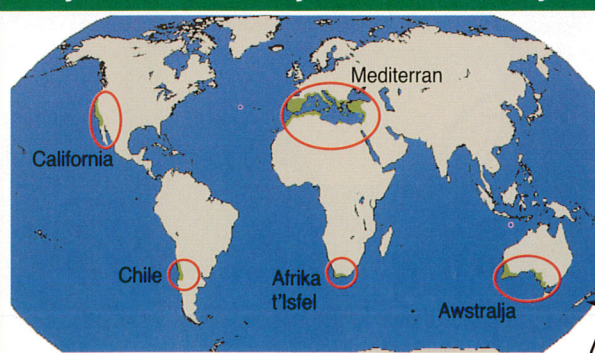
Ahna l-Maltin veru xxurtjati li nghixu f'ambjent tant uniku u sinjur. L-għaqda Conservation International tqis il-Mediterran bħala Biodiversity Hotspot,

jigifieri wiehed mill-iktar postijiet fid-dinja importanti għall-biodiversità. Imma fl-istess hin tqisu wkoll bħala wiehed mill-iktar reġjuni mħedda. Għalhekk hemm bżonn kull sforz biex insalvawh.

Il-Linċa ta' Spanja hija endemika għall-Mediterran.

Fejn huwa l-Ambjent Mediterranean?

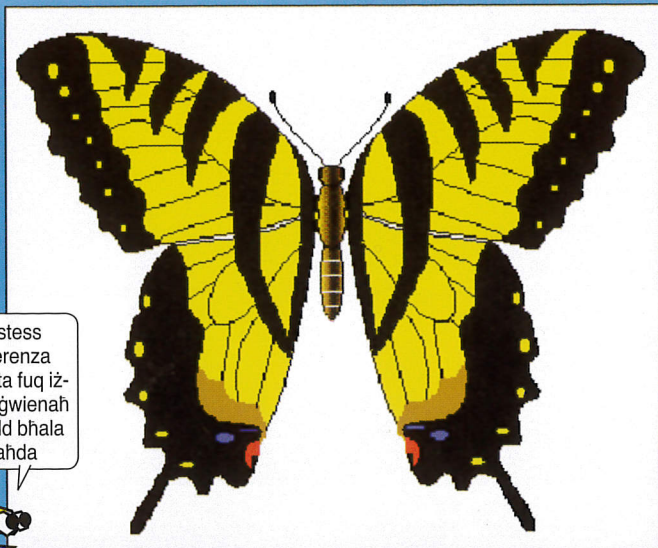
Kemm inti għani, O Baħar Nofsani.

nilagħbu tikka

ma' Janet u Amy Gerardi

Hares sew lejn dawn iż-żewġ friefet. Jidhru l-istess hux! Imma jekk tifli-hom sew ghandek issib **12-il differenza** fihom.

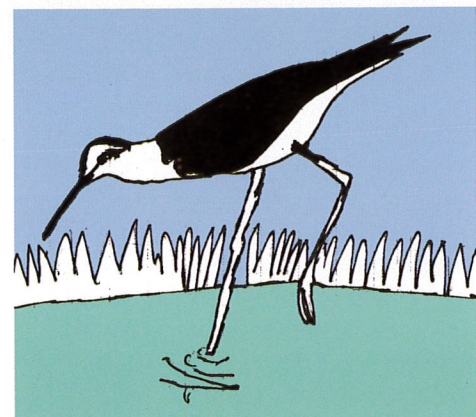
L-istess differenza ripetuta fuq iż-żewġ ġwienah tghodd bhala wahda

gallerija

Ibagħtulna tpingijiet u ritratti li tiehdu. Basta jkunu tan-natura.

brajmia tat-toppu
adin vella 14

fras-servjent
ayrton hayman 10

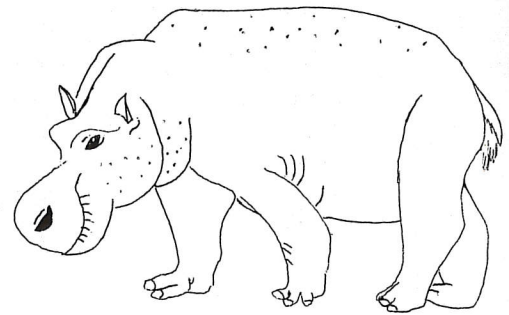
ghasfur ta' san martin
jamie pace bonello 7

ajkla
nicholas abela 12

persikarja tal-bahrija
chaanah mus-cat 13

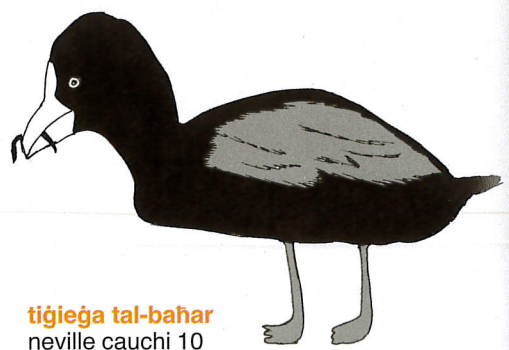
hippopotamu
gabrielle cachia 9

pitiross
nicholas mus-cat 10

qanfud gareth craig darmanin 8

tiġieġa tal-baħar
neville cauchi 10

Ċik-ċik-Ċikada!

Is-sajf l-istaġun tač-ċikada!
 Ič-ċikada bilfors smajtuha - anzi jekk qed taqraw din bi nhar jista' jkun li issa stess hemm ċikada barra qed tghanni u ġġengillek widnejk x'imkien viċin!
 Ič-ċikada ghandha tisfira qawwiya hafna. Fil-fatt ghandha r-rekord tal-iktar insett storbjuż fid-dinja!
 Ič-ċikada hija insett. Mad-daqqa t'ghajn, ič-ċikada qisha dubbiena enormi, imma fil-fatt m'ghandha x'taqsam xejn mad-dubbien, u iktar hija tip ta' han-fusa. Ghandha ġwienah twal, sbieh u trasparenti bil-vini qishom bizzilla.
 Ič-ċikada taghmel hafna minn hajjitha fil-fosdqa taht il-hamrija - kultant iddum is-snin mohbija hemm taht! Imbagħad toħroġ u taghmel sajjf tkanta biex tftitex tiżzewweġ, tbid... u tmut!
 Ič-ċikada jghidulha wkoll Żarżur, Werzieq ta' Bi Nhar u Ghazziela.

Aghmlu pixxina!

Fis-sajf kulhadd jaqbd u l-ghatx, u tajjeb niftakru fi shabna l-annimali li bhal daż-żmien anke huma jinxfuhom grizmejhom! Jekk ghandna ġnien jew ġardina, nistghu nghinuhom ma jmutux bl-ghatx.

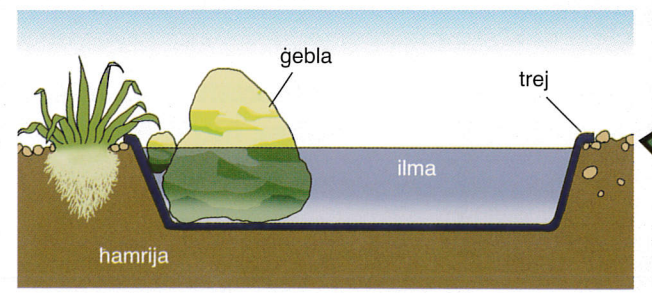
Kull ma rridu reċipjent żgħir u ġebbla. Ir-reċipjent jista' jkun wiehed minn daww it-trejs tal-plastik li hafna haxix daż-żmien jinxtara fih. Naturalment ma jridx ikollu toqob fil-qieġh!

Aghmlu hofra fil-hamrija, deffsu t-trej fiha, ressqu l-hamrija mal-ġnub tat-trej kif taraw fir-ritratt, u imlewha bl-ilma. Sib u ġebbla u qegħduha fl-ilma mal-ġenb tar-reċipjent b'mod li tkun tixref minn wičč l-ilma. Din importanti biex jekk jaqa' annimal żgħir bhal gremx-ula jew insett li ma jtirx, dan ikun jista' jiggranfa mal-ġebbla u jerġa' jitle' mill-ilma, inkella jeghreq.

Dak kollox. Oqogħdu gawdu l-gremxul, l-ghasafar u ž-żnażan ġejjin jixorbu. Kultant židuha ftit inkella jevapora l-ilma.

zonzana tiskejzja
 ġebbla
 zonzana tixrob

BOV Young Savers Account

aħna ngħinuk tfaddal

Faddal il-flus li taqla' permezz tal-**BOV Young Savers Account** u gawdi minn:

- Karus b'xejn meta tkun faddalt €100 fil-kont
- Rati vantaġġużi ta' imghax fuq il-flus li ġġemma'.

www.bov.com customercare@bov.com 2131 2020

Mahrug mill-Bank of Valletta p.l.c., 58 Triq Żakkarja, Valletta VLT 1130 - Malta

BOV
Bank of Valletta

Impenn lejn is-Suċċess tiegħek